

Fai 'e Cheryl A. Esplin
Tokoni Ua 'i he Kau Palesiteni Lahi 'a e Palaimeli

Sākalamēnití— ko ha Fakafō'ou ma'á e Laumālié

'Oku hanga 'e he Laumālié 'o fakamo'ui mo fakafō'ou hotau ngaahi laumālié. Ko e tāpuaki 'oku tala'ofa mai 'e he sākalamēnití, "ke 'iate [kitautolu] ma'u ai pē Hono Laumālié."

Na'e fai mai 'e ha kau finemui 'a e fehu'i ko 'ení, "Ko e hā e me'a na'á ke faka'amu ke 'ilo'i 'i homau ta'ú?" Kapau te u tali ia he taimi ni, te u fakakau ki ai 'eni: "Oku ou faka'amu 'i he'eku 'i homou to'ú ne mahino lelei ange kiate au 'a e mahu'inga 'o e sākalamēnití. 'Oku ou faka'amu na'e mahino kiate au 'a e sākalamēnití 'o hangē ko ia na'e fakamatala'i 'e 'Eletā Sefilī R. Hōlaní. Na'á ne pehē, 'Ko e taha 'o e ngaahi fakaafe 'oku 'alu fakataha mo e ouau 'o e sākalamēnití ko 'ene hoko ko ha a'usia fakalaumālie mo'oni, ko ha feohi'anga mā'oni'oni, ko ha fakafō'ou ma'á e laumālié.'"¹

'E lava fēfē ke hoko 'a e sākalamēnití 'i he uike taki taha "ko ha a'usia fakalaumālie mo'oni, ko ha feohi'anga mā'oni'oni, ko ha fakafō'ou ma'á e laumālié?"

'Oku hoko 'a e sākalamēnití ko ha a'usia fakamālohia fakalaumālié 'i he taimi 'oku tau fanongo ai ki he ongo lotu sākalamēnití pea toe fakafō'ou

ai mo 'etau ngaahi fuakavá. Ke fai 'ení, kuo pau ke tau loto-fiemālie ke 'ai kiate kitautolu 'a e huafa 'o Sisū Kalaisí.² 'I ha lea 'a Palesitene Henelī B. 'Aealingi ki he tala'ofa ko 'ení: "Oku 'uhinga ia kuo pau ke tau lau kitautolu ko Hono kakai. Te tau fakamu'omu'a Ia 'i he'etau mo'uí. Te tau fie ma'u 'a e me'a 'okú Ne Finangalo ki aí, ka 'oku 'ikai ko e me'a 'oku tau fie ma'ú pe ko

e me'a 'oku ako'i mai 'e he māmaní ke tau fie ma'ú."³

'I he'etau ma'u e sākalamēnití, 'oku tau fuakava foki ke "manatu ma'u ai pē"⁴ kia Sisū Kalaisi. 'I he pō kimu'a pea tataki 'a Kalaisi, na'á Ne tñaki 'Ene Kau 'Aposetoló peá Ne fakahoko 'a e sākalamēnití. Na'á Ne pakipaki 'a e maá, tāpuaki'i ia, pea folofola "To'o 'o kai, ko e fai 'eni 'i he fakamanatu ki hoku sinó 'a ia kuó u foaki ko e totongi ma'amoutolu.⁵ Hili 'ení, na'á Ne to'o ha ipu uaine, 'o fakafeta'i, peá Ne 'oatu ia ki He'ene Kau 'Aposetoló ke nau inu, peá Ne folofola "Ko e fai 'eni 'i he fakamanatu ki hoku totó 'a ia 'oku lilingi koe'uhí ko kinautolu kotoa pē 'e tui ki hoku huafá."⁶

Na'á Ne toe folofola 'i he loto-lotonga 'o e kakai Nifaí pea 'i hono Fakafoki mai 'o Hono Siasí 'i he ngaahi 'aho kimui ní, ke tau ma'u 'a e sākalamēnití ko e fakamanatu kiate Ia.⁷

'I he'etau ma'u e sākalamēnití, 'oku tau fakamo'oni ai ki he 'Otuá te tau manatu'i ma'u pē Hono 'Aló, 'o 'ikai ngata pē 'i he ouau nounou 'o e sākalamēnití. 'Oku 'uhinga 'ení te tau sio ma'u pē ki he sīpingá mo e ngaahi akonakí 'a e Fakamo'uí ke ne tataki 'a e ngaahi fakakaukau, fili mo e ngāue 'oku tau faí.⁸

'Oku toe fakamanatu mai 'e he lotu 'o e sākalamēnití kuo pau ke tau "tauhi 'ene ngaahi fekaú."⁹

Na'e pehē 'e Sisū, "Kapau 'oku mou 'ofa kiate au, fai 'eku ngaahi fekaú."¹⁰ 'Oku 'omi 'e he sākalamēnití ha fai-ngamālie ke tau vakavakai'i pea tafoki ai hotau lotó ki he 'Otuá. 'Oku 'omai 'e he talangofua ki he ngaahi fekaú 'a e mālohi 'o e ongoongolelé, melinó mo ha tu'unga fakalaumālie 'oku toe lahi angé ki he'etau mo'uí.

'Oku 'omi 'e he sākalamēnití ha a'usia fakalaumālie mo'oni lolotonga 'etau fakalaululoto ki he mālohi fakaiuia 'o e huhu'i 'a e Fakamo'uí 'i He'ene Fakalelé. Na'e toki 'ilo'i 'e ha taki e Kau Finemui 'a e mālohi 'oku tau ma'u 'i he taimi 'oku tau feinga ai ke ma'u e sākalamēnití 'i he loto fa'a fakakaukau. 'I he'ene feinga ke fakakakato 'ene Fakalalakaka Fakatāutahá, na'á ne fokotu'u ha taumu'a ke

tukutaha 'ene tokangá 'i he fakalea 'o e himi mo e lotu sākalamēnití.

Na'á ne vakavakai'í ia 'i he uike taki taha. Na'á ne fakamanatu'í e ngaahi fehalaaki na'á ne fai, pea ne fakapapau ke toe lelei ange 'a e uike ka hoko maí. Na'á ne hounga'ia 'i he'ene malava ke fakatonutonu hono halá pea mo fakafo'ou iá. 'I he'ene manatu ki he a'usia ko iá na'á ne pehē, "Na'á ku ngāue'í 'a e kongā fakatomala 'o e Fakalelei."

'I ha 'aho Sāpate 'e taha hili 'ene vakavakai'í iá, na'á ne ongo'í loto māfasia mo 'ikai ha fakatu'amelie ki he kaha'ú. Na'á ne 'ilo na'á ne toutou fai 'a e fehālaaki tatau, 'i he uike taki taha. Ka na'á ne ongo'í na'á ne ta'etokanga ki ha kongā lahi 'o e Fakalelei—'a e mālohi fakaivia 'o Kalaisí. Na'e ngalo 'iate ia 'a e ngaahi taimi na'e tokoni'í ai ia 'e he Fakamo'uí ke ne hoko ko e tokotaha na'e fie ma'u ke ne a'usiá pea ngāue 'o laka he me'a na'á ne malavá.

'I he'ene fakakaukau ki he me'a ni, na'á ne toe fakakaukau ki he uike na'e toki 'osí. Na'á ne pehē: "Na'á ku ongo'í ha loto fiefia 'i he taimi na'á ku fakatokanga'í ai kuó Ne 'omi haku faingamālie mo ha ngaahi me'a ke u malava 'o fai. Na'á ku fakatokanga'í 'i he loto hounga'ia 'a 'eku malava ke ongo'í 'a e ngaahi fie ma'u 'eku tamá 'i he taimi na'e 'ikai hā mahino mai aí. Na'á ku fakatokanga'í 'i ha 'aho na'e 'osi ai hoku iví, na'á ku malava ke fakamālohia haku kaungāme'a. Na'á ku fakahā 'a e fa'a kātaki 'i ha ngaahi taimi na'e mei hā atu meiate au ha 'ulungaanga kehe."

Na'á ne faka'osi 'o pehē: "I he taimi na'á ku fakamālō ai ki he 'Otuá koe'uhi ko e mālohi fakaivia 'o e Fakamo'uí 'i he'eku mo'uí, na'á ku ongo'í ha 'atamai maama ange ki he founga 'o e fakatomalá 'a ia na'á ku tofanga ai. Na'á ku fakatu'amelie ki he uike hoko maí."

Na'e akonaki 'a 'Eletā Melevini J. Pālati ki he founga 'e lava ai e sākalamēnití 'o hoko ko ha a'usia 'oku fakamo'uí mo fakama'a. Na'á ne pehē:

"Ko hai ia 'iate kitautolu 'oku 'ikai kafo hono laumālie 'i he leá, fakakaukau, pe ngāue lototonga 'a e uiké?"

'Oku tau fai ha ngaahi me'a 'oku tau fakatomala ai pea loto ke fakamolemole'í. . . . Ko e founga ki hono ma'u 'a e fakamolemolé . . . ke fakatomala'í 'etau ngaahi angahalá, ko e 'alu kiate kinautolu kuo tau fakamamahi'í pe fakahala'í ke ma'u 'enau fakamolemolé pea foki ki he tēpile sākalamēnití, pea kapau kuo tau fakatomala mo'oni pea fokotu'ú kitautolu ki he tu'unga totonú, 'e fakamolemole'í leva kitautolu, pea tau ma'u 'a e fakamo'uí fakalaumālie. . . .

Na'e pehē 'e 'Eletā Pālati, "Ko ha fakamo'oni au 'oku 'i ai ha laumālie 'okú ne tokanga'í 'a e ouau 'o e sākalamēnití 'a ia 'okú ne fakamāfana'í 'a e laumālie; 'okú ke ongo'í hono fakamo'uí e ngaahi kafo 'o e laumālie, pea mato'o atu 'a e kavengá. 'Oku ma'u 'e he laumālie 'oku tāú 'a e fakanongá mo e fiefiá pea holi mo'oni ke 'inasi 'i he me'atokoni fakalaumālie ko 'eni.'" ¹¹

'E malava ke fakamo'uí mo fakafo'ou hotau laumālie kuo kafó 'o 'ikai koe'uhi pē ko hono fakamanatu mai

'e he maá mo e vai 'a e feilaulau 'o e sino mo e ta'ata'a hotau Fakamo'uí, ka koe'uhi 'oku fakamanatu mai 'e he ngaahi faka'ilongá te Ne hoko ma'u pē ko e "mā . . . 'o e mo'uí" ¹² mo e "vai ['o ej] mo'uí." ¹³

Hili hono fakahoko 'e Sisū 'a e sākalamēnití ki he kakai Nifaí, na'á Ne folofola:

"Ko ia ia 'okú ne kai 'a e mā ní 'okú ne kai 'i hoku sinó ki hono laumālie; pea ko ia ia 'okú ne inu 'a e uainé ni, 'okú ne inu 'i hoku totó ki hono laumālie, 'e 'ikai fiekaia pe feinua hono laumālie 'o ta'engata, ka 'e mākona pē ia.

"Ko 'eni, 'i he hili 'a e kai mo inu 'a e kakai kotoa pē, vakai, na'e fakafonu 'a kinautolu 'aki 'a e Laumālie." ¹⁴

'Oku ako'í kitautolu 'e Kalaisi 'i he leá ni, 'oku fakamo'uí mo fakafo'ou 'etau mo'uí 'e he Laumālie. Ko e tāpuaki 'oku tala'ofa mai 'e he sākalamēnití "ke 'iate [kitautolu] ma'u ai pē Hono Laumālie." ¹⁵

'I he taimi 'oku ou ma'u ai 'a e sākalamēnití, 'oku ou sioloto atu he taimi 'e ni'ihiki ha tā valivali 'o e Fakamo'uí kuo Toetu'ú 'oku mafao mai Hono ongo to'ukupú, 'o hangē ko Ha'ane teuteu ke fā'ofua kiate kitautolu. 'Oku ou sai'ia 'i he tā valivali ko 'ení. I he'eku fakakaukau ki ai lolotonga 'a hono fakahoko 'o e sākalamēnití, 'oku langaki hoku laumālie pea hangehangē 'oku ou fanongo ki he folofola mai 'a e Fakamo'uí: "Vakai, 'oku mafao atu hoku nima 'o e 'alo'ofá kiate kimoutolu, pea ko ia ia 'e ha'ú, te u ma'u ia; pea 'oku monū'ia 'a kinautolu 'a ia 'oku ha'ú kiate aú." ¹⁶

'Oku fakafounga'í 'a e Fakamo'uí 'e he kau ma'u Lakanga Taula'eiki Faka-'Ēloné 'i he'enu teuteu'í, tāpuaki'í, mo tufa 'a e sākalamēnití. 'I he mafao mai e nima 'o ha lakanga fakataula'eiki ke foaki mai 'a e ongo fakataipe toputapú, 'oku hangē ia ko e mafao mai 'e he Fakamo'uí Hono to'ukupú 'alo'ofá, 'o fakafe'í kitautolu ke ma'u 'a e me'a'ofa mahu'inga 'o e 'ofá 'a ia na'e fakafou mai 'i He'ene feilaulau fakalelei lahí—'a e me'afoaki 'o e fakatomalá, fakamolemolé, fakafiemālie, mo e 'amanaki lelei. ¹⁷

Ko e lahi ange 'etau fakalaulauloto ki he mahu'inga 'o e sākalamēniti, ko 'ene toe toputapu mo mahu'inga mālie ange ia kiate kitautolú. Ko e me'a 'eni na'e vahevahe 'e ha tamai ta'u 96 'i he taimi na'e fehu'i ange ai hono fohá, "E Tangata'eiki, ko e hā e 'uhinga 'okú ke 'alu ai ki he lotú? 'Oku po'uli ho fofongá, 'ikai lava 'o fanongo, pea 'oku faingata'a ke ke 'alu holo. Ko e hā e 'uhinga 'okú ke 'alu ai ki he lotú?" Na'e tali ange 'e he tamaí, "Ko e sākalamēniti. 'Oku ou 'alu ke ma'u 'a e sākalamēniti."

Fakatauange ke tau ha'u ki he houalotu sākalamēniti kuo tau mateuteu ki ha "a'usia fakalaumālie mo'oni, ha feohi'anga mā'oni'oni, mo ha fakafou'ou ma'a hotau laumālié."¹⁸

'Oku ou 'ilo'i 'oku mo'ui 'etau Tamai Hēvaní pea mo hotau Fakamo'uí. 'Oku ou hounga'ia 'i he faingamālie 'oku 'omi 'e he sākalamēniti ke tau ongo'i 'Ena 'ofá pea mo 'inasi ai 'i he Laumālié. 'I he huafa 'o Sisū Kalaisi, 'ēmeni. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Jeffrey R. Holland, *Christ and the New Covenant: The Messianic Message of the Book of Mormon* (1997), 283.
2. Vakai, Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 20:77.
3. Henry B. Eyring, "That We May Be One," *Ensign*, May 1998, 67.
4. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 20:77, 79.
5. Liliu 'e Siosefa Sāmitáá, Mātiu 26:22 (in Mātiu 26:26, futinoutic, pea 'i he Bible appendix).
6. Liliu 'a Siosefa Sāmita, Mātiu 26:24 ('i he Bible appendix); vakai foki, Mātiu 26:26–28; Ma'ake 14:22–24; Luke 22:15–20.
7. Vakai 3 Nifai 18:7, 11; Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 20:75
8. Vakai "Te u Tauhi Fēfē Nai 'Eku Fuakava ke Manatu Ma'u ai Pē ki he Fakamo'uí?" *Ha'u, 'o Muimui 'ate Au* tohi lēsoni 'a e Lautohi Faka-Sāpaté; [lds.org/youth/learn/ss/ordinances-covenants/remember; Tu'u Ma'u 'i he Tuí: Ko ha Huluhulu ki he Ongoongolei](https://lds.org/youth/learn/ss/ordinances-covenants/remember;Tu'u%20Ma'u%20i%20he%20Tu'i%3A%20Ko%20ha%20Huluhulu%20ki%20he%20Ongoongolei) (2004), 177–78.
9. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 20:77.
10. Sione 14:15.
11. Melvin J. Ballard, 'i he Melvin R. Ballard, *Melvin J. Ballard: Crusader for Righteousness* (1966), 132–33.
12. Sione 6:48.
13. Sione 4:10.
14. 3 Nifai 20:8–9.
15. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 20:77.
16. 3 Nifai 9:14.
17. 'Oku ou fakamālō kia Ann Madsen koe'uhi ko 'ene ngaahi fakakaukau ki he tefito'i mo'oni ko 'eni.
18. Jeffrey R. Holland, *Christ and the New Covenant*, 283.

Fai 'e 'Eletā Chi Hong (Sam) Wong
'O e Kau Fitungofulú

Uouangataha 'i he Fakahaofi

Kuo pau ke tau ngāue fakataha 'i he uouangataha mo e ma'uma'uluta kae lava ke tau tokoni ki he Fakamo'uí. 'Oku mahu'inga 'a e tokotaha kotoa pē, 'a e tu'unga mo e lakanga kotoa pē.

'Oku tau fa'a fanongo ki he pehē 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni, "Ala atu 'o fakahaofi."¹ 'Oku ou manatu ki ha talanoa 'i he Fuakava Fo'ou. Ko ha fakatāta mahino ia 'o e founga 'e lava ke ngāue fakataha ai 'a e kāingalotú mo e kau faifekau 'i he uouangataha 'o fakafou 'i he ngaahi fakataha alēlea fakauōti ke nau ala atu 'o fai 'a e fakahaofi. 'Oku ma'u e talanoa 'i he Ma'ake 2:1–5. 'Oku ou 'ilo'i 'oku mahino taha ange pē 'a e ngaahi a'usia na'e faka'aonga 'i e Sisū ke ako'i mai 'aki ha ngaahi tokāteline pe tefito'i mo'oni te ne ue'i fakalaumālie

kitautolu pe faingofua ki he mahinó.

Ko e taha 'o e kakai he talanoá ni ko ha tangata na'e mahaki tete, 'a ia ko ha taha na'e 'ikai lava ke si'i ngaue holo kae 'oua kuo tokoni 'i e ha taha. Na'e pau ke nofo pē 'a e tangatá 'i hono 'apí, 'o tatali ki ha tokoni.

Mahalo 'e anga peheni ia he 'ahó ni. Na'e 'i ai ha kakai 'e toko fā ne nau ō ke fakahoko ha ngāue ne vahe ange 'e he'enua pīsopé ke 'a'ahi ki hono 'apí, ki ha tangata na'e mahaki tete. 'Oku lava ke u fakakaukautolu atu ko e tokotaha mei he Fine'ofá, tokotaha mei he kōlomu kaumātu'a, tokotaha mei he Lakanga Taula'eiki

